

Inhoud

Voorwoord	4
Inleiding - De omstrede plaats van het Oude Testament	6
1. Het teggoed van het Oude Testament	11
I Elementen van het teggoed	19
2. De schepping	21
3. De naam en de titels van God	36
4. De seksualiteit	47
5. De politiek en de vreemdeling	56
6. De scepsis en de twijfel	68
7. De klacht	74
8. De tegenspraak	82
9. De boodschap van het boek Ester	90
10. De Joodse canon	95
II Verkeerd gebruik van het Oude Testament	103
11. Hoe het niet moet	105
12. Het welvaartsevangelie	116
13. Joodse feesten vieren?	124
Tot besluit	129
Geraadpleegde literatuur	130
Bijlage: gespreksvragen	131
Eindnoten	135

Voorwoord

Dit boek gaat over het tegoed van het Oude Testament. Daarmee bedoelen we onderwerpen in het Oude Testament die in het Nieuwe Testament niet of nauwelijks meer aan de orde komen, maar toch belangrijk zijn voor ons als christenen. Het Oude Testament is veel meer dan een serie voorspellingen van Jezus, zoals sommigen denken, heel wat meer! Er zijn massa's teksten in het Oude Testament die ons ook in de tijd na het Nieuwe Testament nog veel te zeggen hebben. Vanwege deze goede en mooie aspecten van het Oude Testament heeft dit deel van de Bijbel blijvende waarde voor ons. *Van blijvend belang* is dus een enthousiast 'ja' voor het Oude Testament. Ik wil laten zien wat een geweldig boek het Oude Testament is en hoe het ook vandaag een rol kan spelen in kerk en geloof.

In de inleiding vertel ik eerst een en ander over de Bijbel en het Oude Testament in het algemeen. In het eerste hoofdstuk leg ik vervolgens de verschillende manieren uit waarop het Oude Testament voor ons nog van toepassing is. Ook vertel ik aan welke mensen ik mijn inspiratie voor dit boek te danken heb en waarom ik denk dat het tegoed van het Oude Testament een belangrijk onderwerp is voor nieuwtestamentische gelovigen. Daarna zet ik aan de hand van verschillende thema's het belang van het Oude Testament uiteen. Dit is de kern van het boek. In de laatste drie hoofdstukken bespreek ik nog in het kort een aantal voorbeelden van verkeerd gebruik van het Oude Testament. Achterin het boek heb ik nog een bijlage met gespreksvragen toegevoegd, zodat dit boek ook geschikt is voor kringgebruik.

Over sommige problemen die mensen hebben met het Oude Testament heeft mijn vrouw Hetty eerder geschreven.¹ Ook anderen

doen hun best om het Oude Testament onder het stof vandaan te houden. Dit boek is een aanvulling op die eerdere boeken. Met dit boek stof ik de waardevolle gedachte van het tegoed van het Oude Testament af, zodat het Oude Testament weer een goede plaats kan krijgen in ons persoonlijk geloofsleven en in de gemeenten waarvan wij deel uitmaken.

Dr. Pieter J. Lalleman

Inleiding - De omstrede plaats van het Oude Testament

Israël en het Oude Testament

Als christenen zeggen wij het de schrijver van de brief aan de Hebreëen na, wanneer hij belijdt dat God in het verleden op velerlei wijzen en langs velerlei wegen tot vorige geslachten heeft gesproken door de profeten van het oude verbond (Hebreëen 1:1). Laten we even nadenken over wat deze woorden betekenen. God openbaarde zich eeuwenlang aan het volk Israël en het effect daarvan vinden wij in het eerste deel van onze Bijbel: het Oude Testament.

Voordat God met Israël begon, was er zelfs helemaal nog geen volk Israël. In die tijd schiep God de wereld en maakte Hij zich bekend aan de hele mensheid (Genesis 1-11). Pas veel later riep God Abram om naar een vreemd land te trekken en Hij maakte hem de stamvader van een nieuw volk, Israël (Genesis 12-50). Met dit volk sloot God een verbond en Hij stelde zich aan hen voor (Exodus). De regels van het verbond werden tot in detail uitgewerkt (Leviticus, Numeri en Deuteronomium). Zo begon een lange geschiedenis van vallen, opstaan en weer vallen. Dit loopt als een rode draad door de bijbelboeken Jozua tot en met 2 Koningen, en vanuit een andere invalshoek door de Kronieken, Ezra, Nehemia en Ester. Aan het einde van het Oude Testament houdt het verhaal van Israël gewoon op. Het loopt droog in het woestijnzand. Dit gebeurt ondanks het feit dat God van tijd tot tijd profeten stuurde om het volk meer van Hemzelf te laten zien, om zijn bedoelingen duidelijk te maken en om actuele richtlijnen te geven (Jesaja en Maleachi). Die profeten kondigden ook aan dat God eens een Bevrijder voor zijn volk zou sturen.

Het volk antwoordde op Gods openbaring door erover te zingen: lofliederen, klaagliederen en koningsliederen (Psalmen). Ook

dachten wijze mensen na over een goed leven en over het lijden (Job, Spreuken, Prediker, Hooglied). Israël verzamelde zijn heilige boeken en noemde deze verzameling later Tenach. Christenen noemen hetzelfde boek het Oude Testament. In het Nieuwe Testament wordt onder andere naar dit boek verwezen als ‘Mozes en de Profeten’ en ‘de Schriften’ (Lucas 24:27). Op allerlei plaatsen in deze verzameling boeken vinden we de verwachting dat God eenmaal een Bevrijder zou zenden, en in het Nieuwe Testament lezen we hoe Hij die belofte heeft vervuld.

Jezus Christus in het Nieuwe Testament

Die belofte van de Bevrijder brengt ons weer terug naar Hebreëën 1. Na een lange tijd waarin God zich openbaarde aan het volk Israël, heeft Hij inderdaad de beloofde Verlosser gestuurd. Hij heeft zich dieper en definitiever dan voorheen geopenbaard in Jezus Christus. Hoewel Jezus uiterlijk een gewoon mens was (Filippenzen 2:7; Jesaja 53), geloven christenen dat in Hem God zelf op aarde gekomen is. Jezus stierf voor de zonden van de wereld, maar Hij stond ook weer op uit de dood. We gaan nu niet in op zijn persoon, zijn leven, sterven en opstanding, maar het is duidelijk dat hierdoor alles anders is geworden. De verhouding tussen God en mensen is definitief hersteld, en de dood is overwonnen!

Over Jezus en zijn werk lezen we in het Nieuwe Testament. Dit bevat vier levensbeschrijvingen van Hem (Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes), die duidelijk maken hoe bijzonder Hij in allerlei opzichten was. Bij zijn hemelvaart kregen zijn volgelingen de opdracht om de hele wereld over Hem te vertellen, maar die beweging kwam eerst slechts moeizaam op gang (Handelingen). Leiders van de eerste christenen schreven brieven aan gemeenten en aan individuen waarin ze nadachten over de betekenis van het leven en optreden van Jezus voor tijd en eeuwigheid (Romeinen – Openbaring). Daarbij gingen ze in op de actuele situatie in de eerste christelijke gemeenten.

Verhouding tussen het Oude en Nieuwe Testament

Het volk Israël heeft dus zijn eigen boeken verzameld en de christelijke kerk heeft die verzameling geërfd. De kerk heeft daaraan een tweede, kleinere verzameling boeken toegevoegd met daarin de evangeliën en de brieven, de Handelingen en de Openbaring. Vanaf het moment dat de kerk begon met de tweede verzameling werd de eerste verzameling het Oude Testament genoemd en de tweede het Nieuwe Testament.

Omdat Jezus Christus veel belangrijker en groter is dan alles waarover het Oude Testament gaat (dit grote verschil is het onderwerp van de brief aan de Hebreëën), ontstond er al snel een tendens om het Oude Testament van minder belang te achten. En vrijwel direct, nog voordat het Nieuwe Testament goed en wel af was, kwam zelfs de gedachte op dat het Oude Testament nu helemaal niet meer nodig was en dat het maar beter losgelaten kon worden. Die gedachte werd met name geopperd door de kerkleider Marcion, die leefde in de tweede eeuw na Christus. Hij kreeg niet veel navolgers.

De kerk besloot juist om het Oude Testament vast te houden en te (blijven) erkennen als het gezaghebbende Woord van God. Ondanks dit vroege besluit zijn discussies over de verhouding tussen het Oude en Nieuwe Testament kenmerkend geworden voor de latere geschiedenis van de kerk. Tot in onze tijd gaan deze gesprekken door. Soms lijkt het daarbij alsof Marcion weer tot leven is gekomen. In de negentiende eeuw hebben vrijzinnige Duitse theologen zoals Adolf Harnack opnieuw serieus geprobeerd om het Oude Testament overboord te zetten, maar ook deze poging mislukte. In de twintigste eeuw had het Oude Testament het zwaar te verduren door antisemitisme in de theologie en bij kerkleden, maar ondanks alles staat het nog steeds in onze bijbels. Tenminste ...

Theorie en praktijk

De kerk wees de voorstellen van Marcion en Harnack af. Ze hield dus vast aan de verzameling heilige Joodse Geschriften (Oude Testament) naast het Nieuwe Testament. Maar er is bij veel mensen

en in veel kerken wel een grote tegenstelling tussen leer en leven, tussen theorie en praktijk. En deze tegenstelling wordt in onze tijd nog steeds groter.

In theorie belijden wij met de kerk van alle eeuwen dat God ons een boek in twee delen gegeven heeft, het Oude Testament en het Nieuwe Testament. In de Nederlandse Geloofsbelijdenis (NGB) staat dat zo:

Wij onderscheiden in de Heilige Schrift twee delen: het Oude en het Nieuwe Testament. Dit zijn canonieke boeken, waartegen niets valt in te brengen. (...)

Wij ontvangen al deze boeken, en deze alleen, als heilig en canoniek, om ons geloof daarnaar te richten, daarop te gronden en daarmee te bevestigen. En zonder in enig opzicht te twijfelen geloven wij alles wat zij bevatten.²

Evangelische christenen voelen zich niet vaak gebonden aan de NGB, die uit de zestiende eeuw stamt, maar met dit deel ervan zijn we het in principe best eens. Maar als we eerlijk zijn, weten we dat de praktijk heel anders is; en niet alleen bij evangelische christenen, maar ook bij gereformeerden en reformatorischen: wij lezen allemaal het liefst uit het Nieuwe Testament. Het Nieuwe Testament voelt warmer en vertrouwder aan. We kennen het Nieuwe Testament ook veel beter dan het Oude Testament. Bij het Oude Testament hebben we zo onze twijfels. Onze predikanten en voorgangers geven ons het slechte voorbeeld: preken en bijbelstudies gaan veel vaker over het Nieuwe Testament dan over dat ‘moeilijke en saaie’ Oude Testament. Wij lezen liever een opbouwend boekje van een populaire schrijver dan het Oude Testament. De conclusie is onvermijdelijk dat in de praktijk veel christenen – en vooral degenen die niet reformatorisch zijn – volgelingen van Marcion zijn geworden, of we dat nu toegeven of niet. En daar wil ik met dit boek verandering in brengen.

Nieuwe Testament als primaat

Dit boek komt dus op voor de grote en blijvende waarde van het

Oude Testament, maar de bedoeling die ik ermee heb, moet niet verkeerd begrepen worden. Het is geen oproep om joods te worden of om wettisch te gaan leven. Ook voor mij is het Nieuwe Testament belangrijk, omdat het ons Jezus openbaart. Hierboven wees ik er al op dat Hij onze Verlosser en die van de gehele wereld is (1 Johannes 2:2). Het Nieuwe Testament heeft, om het zo te zeggen, het primaat, en het Oude Testament moet in de eerste plaats worden gelezen in het licht van het Nieuwe Testament. Maar het moet wél worden gelezen, en het moet in zijn geheel worden gelezen.

De Schriften

In ons respect en onze liefde voor het Oude Testament staan wij in de traditie van Jezus en zijn eerste leerlingen. Zij spreken alleen maar positief over het Oude Testament, over hoe goed en hoe belangrijk het is. Zij hadden het natuurlijk nog niet over het ‘Oude Testament’, want er was nog geen ‘Nieuw Testament’. Net zoals alle Joden uit die tijd gebruikten ze uitdrukkingen zoals ‘de Schriften’ en ‘het Woord van God’. Het is niet moeilijk om voorbeelden te vinden van de positieve manier waarop Jezus en de eerste christenen de Schriften lezen:

- De Heer Jezus zelf spreekt positief over de Schriften; zo zegt Hij dat er geen enkel klein onderdeel van zal vervallen (Matteüs 5:17-20).
- In Hebreëen 4:12 lezen we: ‘Want levend en krachtig is het woord van God, en scherper dan een tweesnijdend zwaard: het dringt diep door tot waar ziel en geest, been en merg elkaar raken, en het is in staat de opvattingen en gedachten van het hart te ontleden.’
- De evangelist Matteüs laat herhaaldelijk zien hoe de Schriften vervuld zijn in het optreden van Jezus (bijvoorbeeld Matteüs 1:22, 2:15,23).

Het past ons, volgelingen en navolgers van Jezus, dan ook om dezelfde houding als Hij aan te nemen tegenover de Schriften. Maar door zijn komst is het Oude Testament vervuld en we moeten nu bespreken wat dat betekent.

1. Het tegoed van het Oude Testament

Hoe precies is het Oude Testament ook voor ons als christenen van blijvende waarde? Wat is er vervuld? En hoe zit het met dingen in het Oude Testament die niet door Jezus of de apostelen zijn bekrachtigd? Zijn er criteria die we kunnen gebruiken om deze vragen te beantwoorden?

Laten we eerst vaststellen dat wij christenen door het geloof in Jezus als Heer leden zijn geworden van het volk van God; we zijn geënt op de olijfboom Israël (Romeinen 11:13-18). Daarnaast weten we dat het Oude Testament Gods openbaring aan zijn volk bevat. Evenals het Oude Testament gold en geldt voor het volk Israël, zo geldt het nu dus in principe ook voor ons als leden van Gods volk die er later bij gekomen zijn. Het Oude Testament vertelt ons wie God is, welke plannen Hij heeft met de mensen en de wereld, enzovoorts. Dat alles is nu nog even waar en even belangrijk als toen het voor het eerst werd opgeschreven en toen Jezus en de apostelen ernaar leefden.

De vervulling van de Schriften

Ik gebruikte al even de uitdrukking dat de Schriften zijn vervuld. Dat moet ik uitleggen, want het begrip ‘vervulling’ is vaak verkeerd begrepen. Wij geloven dat in en door Jezus Christus de Schriften (het Oude Testament) zijn vervuld. In Jezus heeft God zichzelf dieper geopenbaard dan ooit tevoren. Wat in het Oude Testament vooruitwees naar Jezus, kunnen we nu goed begrijpen. Voorzeggingen van de komst van de Verlosser zijn uitgekomen en nu is de Schrift dus vervuld. Dit betekent dat de status van dit oude boek is veranderd. We komen de gedachte van vervulling tegen in teksten zoals Lucas 4:21, 24:26-27, 44-48; Johannes 5:39; Handelingen 3:18 en Jakobus 2:23.

Veel mensen denken dat vervulling betekent: er staat een streep door, deze woorden zijn vervallen, buiten werking gesteld. Maar dat is een pijnlijk misverstand. Als in ons dagelijks leven een belofte in vervulling gegaan is, dan betekent dit dat wij gekregen hebben wat er was beloofd. Onze verwachting is uitgekomen; nu hebben we het beloofde in handen en kunnen we ervan genieten. De bijbelse betekenis van vervulling is net zo. Niet opheffing of afschaffing, maar veel meer: Gods Woord vol geworden, volwassen, nu volledig van kracht geworden. We mogen dus zeggen dat in Jezus het Oude Testament zijn doel heeft bereikt. Daarom is het, naast het Nieuwe Testament, van grote blijvende waarde voor ons.

Een belangrijke tekst over dit onderwerp is Romeinen 10:4, waar Paulus schrijft dat Christus *telos* van de Wet is. De *Statenvertaling* en de *NBG-vertaling 1951* vertaalden het Griekse woord *telos* hier ten onrechte met 'einde': 'Want Christus is het einde der wet (...).' De vertalers van de *Herziene Statenvertaling* (HSV) lijken wel te weten dat dit fout is, maar kiezen een beetje halfzacht voor 'einddoel'. De *Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) vertaalt gelukkig terecht: 'De wet vindt zijn doel in Christus!' (De Engelse NIV heeft *culmination* – dat is ook goed.) Zo zien we in deze nieuwste vertaling gelukkig dat vervulling niet opheffing betekent. De Wet, dat is het hele Oude Testament, is in Jezus tot haar doel gekomen.

Er is nog een andere naam voor het Oude Testament. Veel theologen spreken over 'de Hebreeuwse Bijbel' en daar is veel voor te zeggen. Het vervelende woordje 'oud', dat in onze tijd zo'n slechte bijklank heeft, wordt zo vermeden. In dit boek zullen we meestal over het Oude Testament spreken, omdat dit de gangbare term is, ook in onze bijbelvertalingen. Maar af en toe gebruik ik 'de Hebreeuwse Bijbel' om ons scherp te houden.

Indeling van teksten in het Oude Testament

We komen nu op een lastig punt. De komst van de Heer Jezus – en van het Nieuwe Testament na Hem – heeft een uiteenlopend effect

gehad op hoe wij verschillende gedeelten van het Oude Testament lezen. We kunnen dit zien door vijf groepen teksten in het Oude Testament te onderscheiden: (1) directe voorzeggingen van de Messias, (2) teksten die onverwacht Messiaans werden, (3) wetten en voorschriften die ook voor christenen gelden, (4) wetten en voorschriften die niet op dezelfde manier voor christenen gelden en (5) gedeelten waarvan de status niet is veranderd door de komst van Jezus. Dit boek richt zich op deze laatste groep. De vervulling in Jezus beïnvloedde dus niet het hele Oude Testament op dezelfde manier. Deze verschillende manieren zal ik eerst toelichten.

1. Directe voorzeggingen van de Messias

In de eerste plaats zijn er de directe voorzeggingen van de Messias. Van deze teksten kunnen we het gemakkelijkst zeggen dat ze vervuld zijn. Te denken valt aan Messiaanse profetieën zoals Micha 5:2 en Zacharia 9:9; er zouden er veel meer genoemd kunnen worden. Deze teksten waren bedoeld om Jezus' tijdgenoten te helpen om Hem te herkennen, erkennen en te begrijpen. Voor ons werpen ze licht op wie Jezus is; omgekeerd helpt het verhaal over Jezus in het Nieuwe Testament ons om deze teksten in het Oude Testament beter te begrijpen. Ze zijn namelijk lang niet allemaal even eenvoudig. Het bekendste voorbeeld van een tekst die wel duidelijk voorzeggend is, maar ook nog steeds moeilijk te begrijpen vanwege de vele beeldspraak, is Jesaja 53. (Die passage loopt eigenlijk van 52:13 tot 53:12.)

2. Teksten die onverwacht Messiaans werden

In de tweede groep vinden we teksten die ineens Messiaans zijn geworden zonder dat de oorspronkelijke schrijver of het volk Israël dat had verwacht. Een voorbeeld van zo'n tekst is Psalm 22:2: 'Mijn God, mijn God, waarom hebt u mij verlaten?' Oorspronkelijk zijn dit woorden van David (zie vers 1), die voor hem op een bepaald moment in zijn leven een harde realiteit tot uitdrukking brachten: hij werd vervolgd door vijanden en hij had het zo moeilijk dat hij

zich zelfs door God verlaten voelde. Hij uitte kreten van wanhoop waarin weinig profetisch leek te zijn. Tenminste, totdat de Heer Jezus deze woorden uitsprak aan het kruis. Jezus belandde in eenzelfde situatie als David en voor Hem waren deze woorden nog meer waar dan voor David. Voor Jezus was de realiteit gruwelijker dan voor David. David vóelde zich alleen – Jezus wás echt door zijn Vader verlaten.

Verderop in dezelfde Psalm 22 staat het volgende: ‘Zij (...) verdelen mijn kleren onder elkaar en werpen het lot om mijn mantel.’ (vers 19) Niemand die David deze woorden hoorde zingen, en geen Israëliet die ze na hem zong, kan geweten hebben dat ook deze woorden eens betrekking zouden hebben op de Messias. Toch kwam Hij in die situatie. Op dat moment sprak Hij deze woorden niet zelf uit, maar de eerste christenen zagen dat wat er op Goede Vrijdag was gebeurd, als twee druppels water leek op de woorden van David. Opvallend is dat alle vier de evangelisten, die toch op veel punten eigen accenten leggen, deze woorden gebruiken in hun boeken over Jezus (Matteüs 27:35; Marcus 15:24; Lucas 23:34; Johannes 19:24). Maar alleen Johannes zegt erbij dat door deze gebeurtenis de Schrift werd vervuld, en hij benadrukt dit nog eens met de woorden: ‘Dat is wat de soldaten deden.’ (Johannes 19:24b)

3. Wetten en voorschriften die ook voor christenen gelden

Een derde groep gedeelten uit het Oude Testament zijn wetten en voorschriften die ook voor ons als christenen nog steeds gelden. We kunnen denken aan de principes achter de tien geboden zoals we die vinden in Exodus 20 en Deuteronomium 5. Het volk Israël mocht geen afgodsbeelden maken en niet stelen, echtbreken of begeren wat van een ander is, en dat geldt voor christenen net zo goed.

Om een voorbeeld te geven: God is in principe tegen echtscheiding (zie ook Maleachi 2:16). We kunnen heel lang discussiëren over uitzonderingen op het verbod op echtscheiding. Wanneer is echtscheiding eventueel toch de minst slechte oplossing? Die discussie moet op een ander moment ook zeker plaatsvinden, maar het prin-

cipe blijft overeind staan: God heeft een afkeer van echtscheiding, evenals van afgodsbeelden, van diefstal enzovoort. Hieraan is met de komst van Jezus niets veranderd.

4. Wetten en voorschriften die niet op dezelfde manier gelden

De vierde groep gedeelten uit het Oude Testament daarentegen bevat wetten en voorschriften die níét op dezelfde manier voor ons gelden als ze voor het volk Israël golden. Er zijn veel wetten en regels die specifiek bij het oude verbond hoorden en die door het optreden van Jezus een andere status hebben gekregen. Het gaat hier bijvoorbeeld over de voorschriften voor het brengen van offers, over de wetten op onreine dieren. Welke gedeelten dit zijn, is in het Oude Testament zelf natuurlijk nog niet duidelijk. Wij zien dit alleen achteraf, in het licht van het optreden van Jezus en de reflectie daarop door Paulus en de andere auteurs van het Nieuwe Testament. Ook in de latere kerk is nog vaak gesproken over de geldigheid van bepaalde voorschriften en van die discussies kunnen wij veel leren. Veel leefregels uit de boeken Exodus tot Deuteronomium hebben dus voor ons niet meer de kracht van geboden. Maar deze ‘wettische’ gedeelten van het Oude Testament hebben daarmee niet volledig hun waarde verloren. Ze zijn vervuld, niet afgeschaft. Ook al is de christelijke gemeente niet verplicht om zich er letterlijk aan te houden, we moeten ze niet negeren. Veel van deze regels geven namelijk uitdrukking aan morele principes die nog wel algemeen geldig zijn, zoals de heiligheid van God.³

5. Gedeelten die onveranderd blijven

De vijfde groep gedeelten uit het Oude Testament, die we het tegoed van het Oude Testament noemen, staat in dit boek centraal. Hierbij horen geen wetten en voorschriften. Het gaat om gedeelten en thema's waarvan de status door de komst van Jezus niet of nauwelijks is veranderd. We zouden kunnen zeggen dat ze van zichzelf min of meer tijdloos zijn en dat ze daarom in de christelijke bedeling nog (vrijwel) net zo tot ons spreken als ze tijdens de bedeling